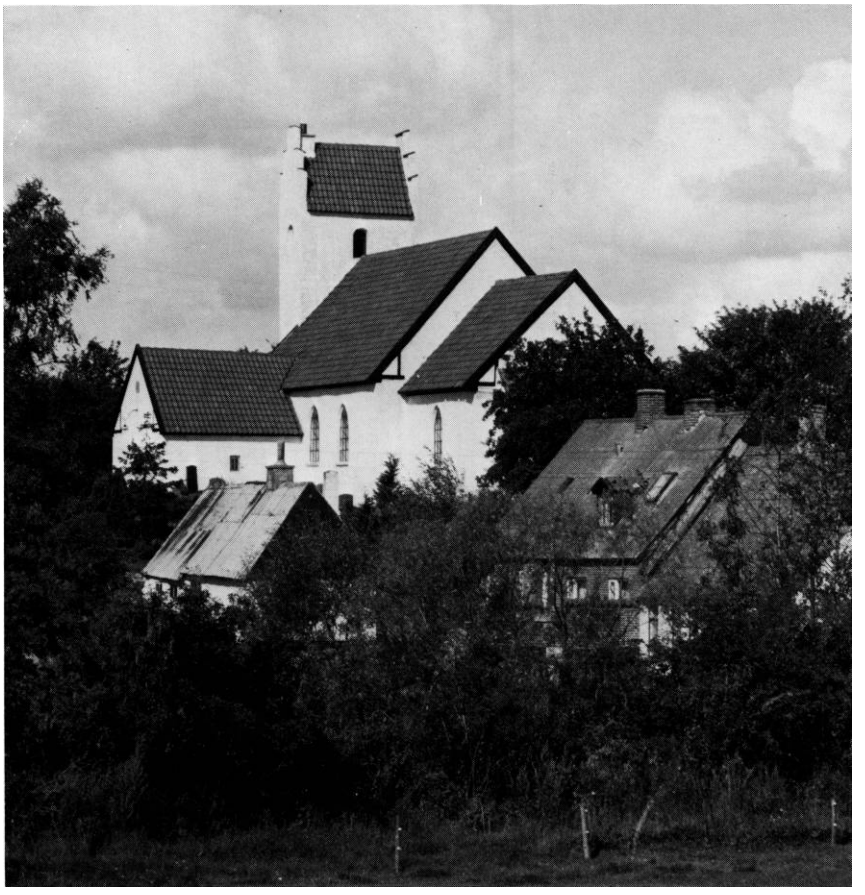

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. KdeFL fot. 1966. - *The church seen from south-east.*

ELSTED KIRKE

VESTER LISBJERG HERRED

Patronatsretten over Elsted kirke tilhørte 1537 - og rimeligvis adskillige år tidligere - Århus domkapitel,[1] idet kirken var inkorporeret i vikariet Visitationis Mariæ,[2] oprettet 1430 (jfr. Marias besøgelsesalter i Århus domkirke, s. 82). Efter reformationen forlenedes vikariet til lægmænd,[3] i 1600'rne således til de kongelige livlæger[4] Mathias Jacobsen Riber, Jacob Fabricius (jfr. prædikestol) og Simon Paulli, der, fordi de ikke kunne residere, overlod det til domkapitlet at føre tilsyn med kirken.[5]

Ved domkapitlets nedlæggelse 1666 tilfaldt patronatsretten kongen, som 16. september 1687 overdrog kirken med kaldsretten til Margrethe Krabbe, enke efter Erik Rosenkrantz til Rosenholm og Vosnæsgård.[6] Kirken fulgte herefter Vosnæsgård, i-hovedsognet Skødstrup (Randers amt), indtil 1805, da den blev afhændet til Hans Chr. Secher[7] (jfr. tårn og alterkalk), ejer af Kærgård i Elsted sogn. Med fa undtagelser fulgte kirken de skiftende ejere af Kærgård, indtil den overgik til selveje 1. juli 1927.

Sognet betjentes ca. 1549-63 af præsten i Hornslet (Randers amt).[4] Fra 1574 var Elsted *anneks* til Skødstrup, indtil det 1. april 1874 blev et eget pastorat med Elev som anneks.

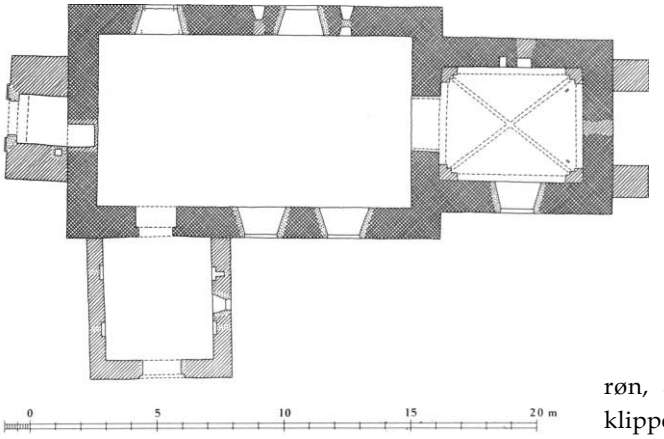

Fig.2-3. Plan 1:300 og tværsnit afskib 1:150. Målt af HJ og KdeFL 1966, tegnet af Flemming Beyer 1981. - *Groundplan 1:300 and cross-section of nave 1:150.*

Kirken ligger på en banke i den nordre del af landsbyen, omgivet af marker mod vest og nord. Bygningen er synlig videnom, og fra tårnet er der udsigt over Kalø vig til Mols. Kirkegården har stærkt fald til alle sider; den er efter 1925 udvidet mod syd.

Hegn og indgange. Den ældre kirkegård hegnes mod øst, vest og nord af brede, græs- og kratbevoksede markstensdiger; 1862 målte den ca. 47 m øst-vest og ca. 38 m syd-nord.[8] Ved udvidelsen flyttedes et tilsvarende dige, og det nye areal blev indrammet af lave stendiger. Tre birketræer markerer skellet mellem gammel og ny kirkegård. Den smukke kirkegård lukkes af træer og buske til alle sider: uden for diget vokser i nordøst en stor bøg; i vest gror selje-røn, ahorn, tjørn og birk og langs syddiget en klippet bøgehæk. 1862 var stien fra indgangen i øst til kirken »kantet« med ahorn.[8] Stien ønskedes 1896 belagt med skærver og grus. Den gamle *indgang,* sydøst for koret, er en tofløjet jerngitterlåge, ophængt i kløvstenspiller. Indgangen var tidligere af træ og benævntes »kirkeporten«. En ny port blev mandag før pinsedag 1693 ført til kirken fra Rosenholm.[4] 1846 ønskedes porten fornyet[9] og 1880 oliemalet.[8] - Fra landsbygaden fører en lindeallé op til en nyere køreindgang sydligst i østdiget; denne har låger af træ, ophængt i murede piller.

Bygninger på kirkegården. Et hvidkalket og teglhængt *kapel,* tillige indeholdende toiletter og redskabsrum, er 1972 opført i kirkegårdens sydvestlige hjørne (arkitekter Aage Kristensen og Bent Meyer).[10] En skulpturel udsmykning på kapelrummets bagvæg er udført af Aage

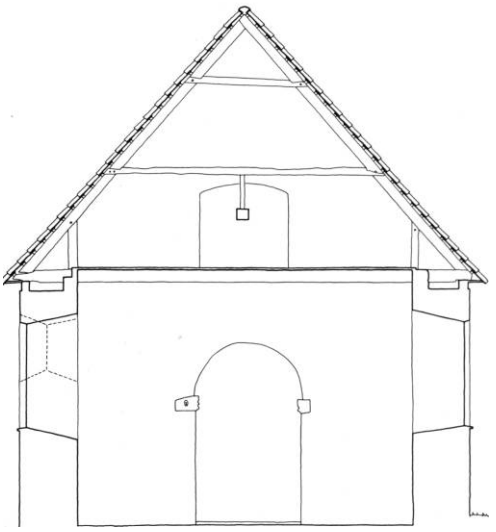

Fig. 4. Formodet system ved afsætningen af den romanske kirkes plan. Målenheden er en kort fod = 28,25 cm (s. 1739). 1:300. Tegnet af Flemming Beyer 1981. - *Presumed system of marking out the plan of the Romanesque church. Unit of measurement is a short foot = 28,25 cm. 1:300.*

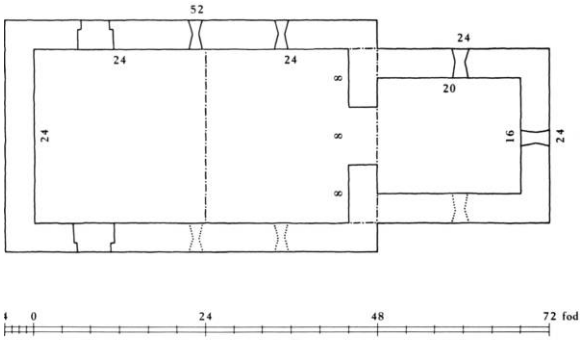

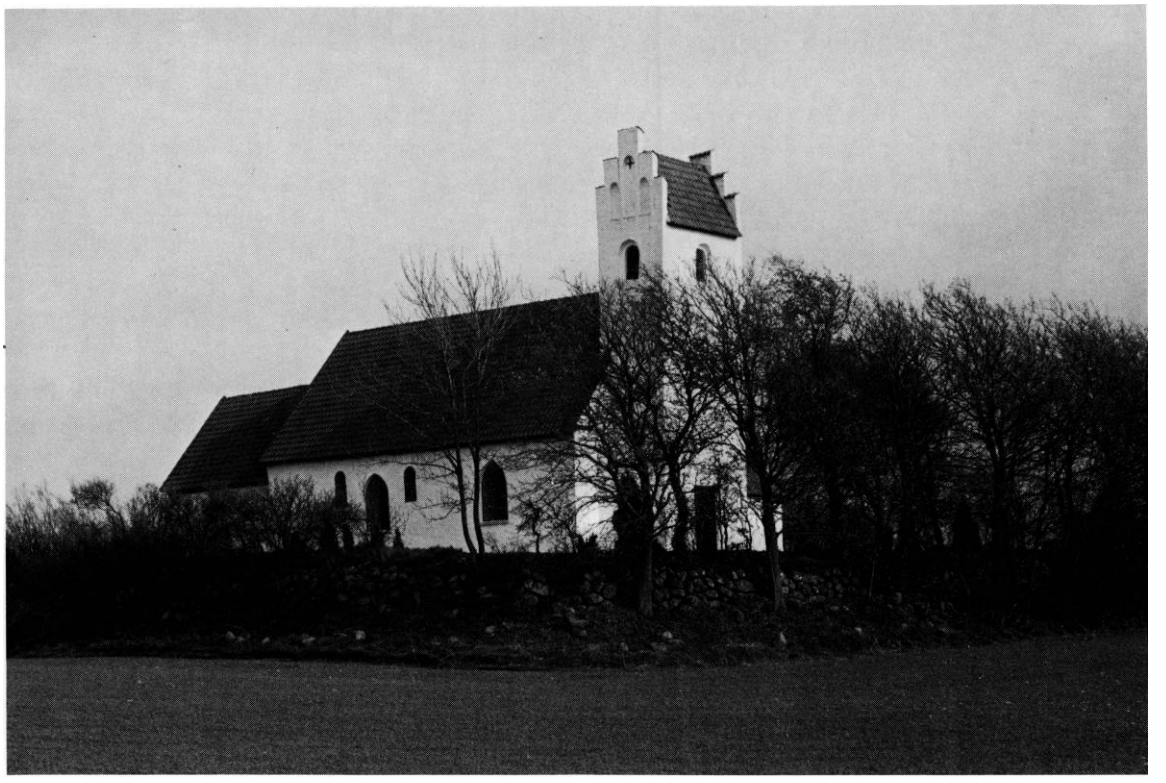

Fig. 5. Kirken set fra nordvest. NJP fot. 1980. - *The church seen from north-west.*

Bruun Jespersen. Bygningen afløste et †*kapel* fra o. 1920, sydvest for våbenhuset. - Biskoppen gav 1673 tilladelse til opførelsen af et †*thus* på »kirkeageren«, ved den søndre side af kirkemuren (dvs. kirkegårdsdiget). En *skolebygning* ved østdiget opførtes 1741 af kommerceråd Ole Olesen, Århus.[4]

Kirken består af romansk kor og skib, vel fra sidste halvdel af 1100'rne, et senmiddelalderligt våbenhus foran syddøren samt ved skibets vestgavl et lille styltetårn, snarest fra 1500'rne. Orienteringen afviger fa grader mod syd.

Den romanske bygning er afstukket efter koret, hvis mure danner et kvadrat (jfr. fig. 4). Skibets indvendige bredde svarer til kvadratets side, mens skibets udvendige længde er to kvadrater plus en murtykkelse, som er en sjettedel af kvadratets side. Triumfvæggen er tredelt, så koråbningen udgør en tredjedel. Den anvendte målenhed må være en kort (jysk) fod, der kan sættes til 28,25 cm (jfr. Lyngå, Sabro hrd., s. 1769). Koret måler med denne enhed udvendig 24x24 fod, og murtykkelsen er 4 fod, mens skibet udvendig er (24+24+4) 52 fod langt og (24+4+4) 32 fod bredt.[11]

Materialer og teknik. Bygningen er rejst af rå og kløvede marksten, der i de nedre skifter, i hjørnerne og omkring døre og vinduer er forarbejdet til kvadre. Også indvendig findes begge byggeemner. På korets nordvæg ses partier med kvaderridsning. Korets østgavl hælder udad og støttes af to murede piller, der rimeligvis er opført allerede i middelalderen.

Døre og vinduer. Mens den tilmurede norddør nu kun lader sig erkende udvendig, er *syddøren* stadig i behold, omend i ommuret skikkelse. Det er en slank, rundbuet portal med profilerede *kraghånd* (jfr. s. 1651, fig. 4b); på det vestre er en slags mæanderbort og kors. Nedre del af vestkarmen er en *billedkvader* (fig. 8), som er stillet på hovedet, således at toppen skjules under det nuværende gulv. Stenen, som er 37

cm bred og 132 cm høj (over gulv), viser i lavt relief to slanke menneskeskikkelser, en mand og en kvinde, der holder om hinanden. Manden, der er højere end kvinden, er iført hue eller hat[12] og knælang kjortel; hun bærer hovedlin og lang klædning.

Kirken har oprindeligt haft ialt syv små, rundbuede *vinduer:* tre i koret og to i hver af skibets langsider. Korets tilmurede nord- og østvindue spores stadig, mens skibets nordvinduer (58 og 57 cm brede i udvendig flugt) fremtræder som udvendige blændinger; i de smalle lysninger (28 og 26 cm) er bevaret rester af indmurede *trærammer,* beskyttet bag glas. En vinduesoverligger af granit ligger i diget ved indgangen ud for koret.

Indre. Den slanke, runde korbue har stik af syv granitkvadre. De profilerede *kragbånd* (jfr. s. 1651, fig. 4a), der begge er lidt længere end murtykkelsen, er individuelt udformet: det søndre (fig. 7) har tavl over tovstav, det nordre (fig. 6) rankeslyng og i vestenden et lille menneskehoved i relief. — I korets nordvæg findes foruden et indmuret skab (se dette) en lille, nærmest kvadratisk *niche,* 100 til 130 cm over nuværende gulv og 42 cm dyb. - Skibets loftsbjælker hviler på murkronen.

Ændringer og tilføjelser. I tiden efter 1400 er i koret indmuret et *krydshvælv* i vanlig udformning med falsede hjørnepiller og helstens, spidse skjoldbuer; i vederlagshøjde et lille rundet skifte. I nordvæggen ses under skjoldbuens top en oversavet ankerbjælke.

Våbenhuset ved syddøren er rejst af munkesten i munkeforbandt over en syld af marksten. Den udvendigt falsede, nu kurvehanksbuede dør er udført 1942. Fire bomhuller i hver langmur sidder henholdsvis 126 cm (øst) og 99 cm (vest) over nuværende gulv. Indmurede remme i langvæggene, 240-45 cm over gulv, viser, at våbenhusets træloft tidligere lå ca. 70 cm lavere, og at det ovenliggende *styrtrumsloft* har dækket sydportalens bue.

Våbenhuset fik før kun lys gennem fire små glugger, to i hver langmur, med underkant 185 cm (øst) og 160 cm (vest) over gulv. Åbningerne var halvsten brede, fem skifter høje med falsede sidekarme indvendig. De to vestre fremtræder nu som indvendige nicher, den sydøstre er helt tilmuret, mens den nordøstre er delvist åben.

En lignende åbning findes i taggavlen, nu tilmuret i den udvendige flugt. Et lille, kvadratisk vindue blev o. 1851 anbragt i østmuren.[9] - En *bænk* af »rå sten« langs vestvæggen ønskedes 1853[9] beklædt med brædder og skulle 1884[8] erstattes af en løs bænk. Fra våbenhuset giver en trappe adgang til tagrummene.

Klokkestol? En tre meter høj og 90 cm bred åbning i skibets vestgavl, med bunden 90 cm over tårnets nuværende gulv, er tilmuret i skibets indre murflugt og kan kun forklares som en slags glamhul, hvor klokken hang, før tårnet blev bygget.

Det lille tårn med nord/syd-vendte gavle er oprindeligt opført som et *styltetårn* med åben arkade i vest og uden forbindelse til kirkerummet. Det stammer sandsynligvis fra 1500'rne og skal ses i sammenhæng med en række lignende kirketårne i det nærliggende Djursland. Murene, som måler 11,9 m til murkronen, er opført af munkesten i munkeskifte og med enkelte granitkvadre i det nederste afsnit; østmuren hviler på skibets vestgavl. Den runde arkade, der er 7,8 m høj, blev 1807 tilmuret og forsynet med en pilasterindrammet *portal* (fig. 9) i nyklassicistisk udformning, hvorover initialerne »HCS«, for tiendeejeren Hans Christian Secher, og »1807« i smedejern. Ved tilmuringen er et bjælkelag fjernet under arkadens top. De rundbuede glamhuller, et i hvert verdenshjørne, er udvendigt falsede på nær det lidt smallere østre. Den kamtakkede sydgavl er glat, mens den nordre smykkes med tre svagt spidsbuede højblændinger.

Den øvre halvdel af korets østre taggavl er af munkesten i munkeforbandt. Skibets vestre taggavl er intakt, mens den østre er nyopført 1874.[8] En stor, fladrundbuet arkade giver fra skibets loft adgang til korets.

De oprindelige *tagværker* er i behold undtagen spærene i skibets sydside, der er udskiftet med fyrretræ. Spærfagene har ét hanebånd i kor og våbenhus, to i skibet. En svær anker-

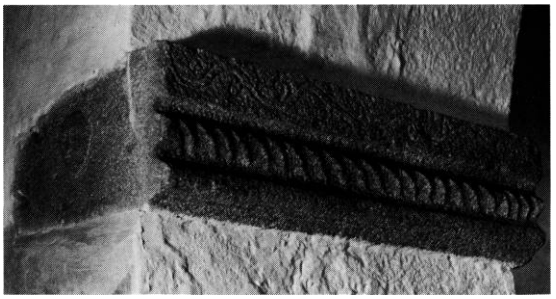

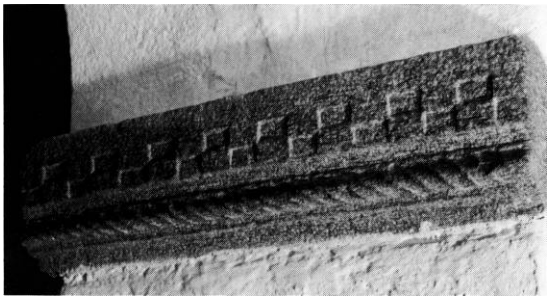

Fig. 6-7. Nordre og søndre korbuekragbånd (s. 1740). HJ fot. 1966. - *String course of north and south chancel arch.*

Fig. 8. Romansk billedkvader i syddørens vestkarm (s. 1739). KdeFL fot. 1966. - *Romanesque decorated ashlar in the west casing of the south door.*

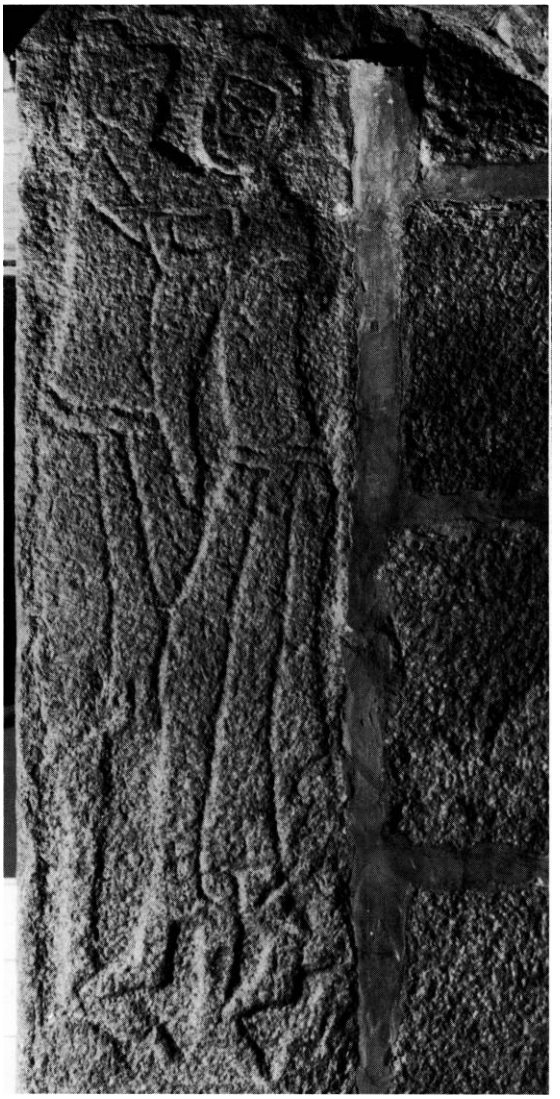

bjælke af eg løber skråt gennem lofterne fra korets østgavl til skibets vestgavl, hvortil den er forbundet med jernankre; bjælken hviler på hanebånd og stolper, som støtter på loftsbjælkerne.

Vedligeholdelse og istandsættelser. Fire rektangulære trævinduer 3 1/4x2 alen, blev 1879[8] udskiftet med de nuværende, spidsbuede støbejernsvinduer, og et ekstra blev indsat i skibets nordmur. Ved kirkens istandsættelse 1888[13] (arkitekt R. Frimodt Clausen) ønskede den kgl. bygningsinspektør, V. Th. Walther, vinduerne erstattet af mindre og mere »stilrette« og foreslog i øvrigt korgavlen ombygget og støttepillerne fjernet.[14] Arbejderne begrænsedes dog til en almindelig istandsættelse fremfor en egentlig »restauration«. Våbenhusets gulv blev sænket til samme niveau som skibets, og gulvene blev fornyet med gule mursten. Koret havde 1862 trægulv.[8]

Skibets træloft blev omlagt og »forbedret« 1693 og 1731[4] og fik muligvis allerede sidstnævnte år et dække af gips med gesimser langs væggene og roset i midten. *Gipsloftet* ønskedes fjernet 1837[15] og igen 1888[14] (Walther), men bibeholdtes dog til en ny istandsættelse 1941-42 (arkitekt J. P. Hjersing, Randers), hvor bjælkerne igen blev fremdraget.

Varme. En kakkelovn blev 1875 anbragt vestligst i skibets midtgang, men allerede 1877 ønskede man den flyttet til det nordøstre hjørne.[8] En kalorifer blev installeret 1941; siden 1963 har kirken haft el-varme.

Kirken står nu som før[16] hvidkalket ude og inde, kun partierne omkring sydportalen og korbuekragbåndene er renset for kalk.[17] Tagene er hængt med vingetegl; de var 1731 tækket

med strå og bly.[4] Kirken har siden 1942(?) stået med sortbejdsede sugfjæl og de glatte gavle med synligt fodtømmer. Skibets bjælkeloft er hvidmalet, våbenhusloftet okseblodsfarvet.

Et *solur,* fra 1727, med skive af sandsten (44x44 cm), har indhuggede arabertal og versalindskrift: »Et lumine et umbra« (»i såvel lys som i skygge«). I våbenhusets gavl.

KALKMALERIER

I forbindelse med kirkens istandsættelse 1942 afdækkedes fragmenter af et figurmaleri fra 1200'rne på triumfvæggen og en sengotisk hvælvdekoration i koret. Harald Borre foretog en konservering og en noget summarisk restaurering af de bevaringsværdige dele af triumfvæggens maleri, hvorimod behandlingen af kordekorationen nærmest fik karakter af en genskabelse. De svage farvespor på triumfvæggens søndre del overhvidtedes. 1972 blev kordekorationen renset og (delvis) genopmalet af Olaf Hellvik.

Fig.9. Nyklassicistisk portal 1807 indsat i tårnets styltebue (s. 1740). KdeFL fot. 1966. - *Neo-Classical portal 1807 inserted in stilted arch of tower.*

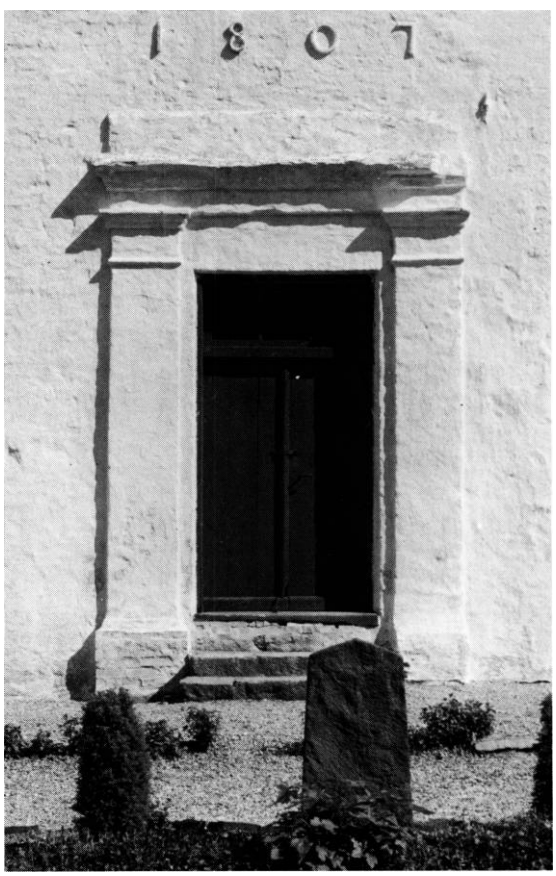

1) I 1200'rne er på triumfvæggens nordre del malet en fremstilling af *Marias himmelkroning* (fig. 10), der nu blot er fragmentarisk bevaret på en ca. 113x121 cm afdækket, tonet flade. De to personer er fremstillet siddende, Maria ved Jesu venstre side, en placering afvigende fra den almindeligt anvendte. Mariaskikkelsen forekommer frontal, muligvis med ansigtet vendt mod sønnen og med venstre arm strakt frem foran brystet. Hun er iført en folderig kjole hvorover en okkerfarvet kappe, hvis folder nu står hvide. En mønjefarvet glorie med ydre perlebort ses omkring hendes rosa hår. En stor, lysrød krone sættes på Marias hoved af den mørkhårede og fuldskæggede Kristus, der er uden krone, men med okkerfarvet korsglorie. Han bærer et stærkt draperet gevandt, hvoraf nu alene ses de mønje- og okkerfarvede foldelinier. Højre arm synes strakt frem mod Maria. Over hvert af personernes hoveder ses et svunget røgelsekar, formodentlig holdt af nu forsvundne engle, af hvis draperier blot er efterladt farverester i okker og mønje i billedfeltets sider.

2) I 1400'rnes sidste fjerdedel har korhvælvet fået en dekoration af egnens vanlige, enkle type. På ribberne er malet et sparremønster med skiftevis mønjefarvede og blåsorte, rødtkonturerede sparrer. Ribber og buer ledsages af mønjefarvede, krydsende rundbuer med tre prikker over buespidsen; i ribbekrydset en lille hvirvelroset.[18] I buetoppene er malet enkle ornamenter i mønje: I nordkappen en buket med syv liljeagtige blomster, i østkappen et latinsk kors samt omkring spygatterne en perspektivisk ramme; i sydkappen en fransk lilje hvorfra udspringer fire små, liljeagtige blomster.

To mønjefarvede indvielseskors ses på nordvæggen henholdsvis i koret nærmest østre hvælvpille og i skibet mellem de to vinduer.

Fig. 10. Fragment af kalkmaleri, Marias himmelkroning, fra 1200'rne, på triumfvæggen (s. 1742). HJ fot. 1966. - *Fragments of wall-painting from the 13th century on the chancel screen. The Coronation of Mary.*

INVENTAR

Oversigt. Kirkens beskedne inventar er præget af en istandsættelse 1888-90, der omfattede fornyelse af alterpartiet og stoleværket samt ændring af prædikestolen fra 1639. Fra den oprindelige indretning stammer blot den romanske døbefont. 1500'rne er repræsenteret ved et vægskab i koret, det følgende århundrede af et nederlandsk dåbsfad. Den to gange omstøbte klokke, der kan følges tilbage til 1591, er sidst udført af M. C. Troschel, København.

Alteropbygning, o. 1888,[13] i nygotisk stil, udført i brunbejdset eg, omkring Thorvaldsens Kristusfigur, i gips.[19] De tilhørende skårne frakturindskrifter er forgyldt. Den tidligere *†alterudsmykning* var et forgyldt kors,[20] som kirkeejeren 1853 »frivilligen« havde »forskønnet« kirken med.[9] Heller ikke 1836 havde kirken nogen altertavle.[21]

Altersølv. Alterkalk (fig. 13), mellem 1805 og 1814, skænket af kirkeejeren »H. C. Secher« og udført af Århusguldsmeden Fr. J. Creutzberg. Den 22 cm høje, enkle kalk prydes af spinkle, graverede dekorationer, på bægerets underside store, spidse blade mellem småblomster, på knoppen en ranke og på det nedre skaftled tungebort mellem græsstrå. Graverede indskrifter med skriveskrift, under mundingsranden giverens navn, på den skrå standplade kirkens: »Elsted«. Under fodpladen mestermærket (Bøje 1946, s. 198).[22] Tilhørende *disk,* 13,5 cm i tvm., med samme stempel som kalken under randen, der på oversiden har cirkelkors og graveret skriveskrift: »El - sted«. *Vinskummeske* 1903.[8]

Oblatæske og *vinkande,* af sort porcelæn fra Bing & Grøndahl (jfr. Skejby s. 1381), æsken antagelig fra 1846,[9] kanden fra 1897;[8] denne afløste en tilsvarende, omtalt i inventariet 1862.[8] Ude af brug. En †»kirkeflaske af tin paa en potte«, nævnt i inventariet o. 1680.[4]

Sygekalk, 1875,[8] på rund fod, med trindt skaft og lille, rund knop.

Alterstager, formodentlig fra 1905,[8] da synet ønskede nye svarende til alterbygningens stil; af rødligt messing, 31 cm høje, med snoede skafter på lav, profileret fod. De forrige *†stager,* o. 1838,[15] var af træ, delvis forgyldte.[8] Inventariet o. 1680[4] omtaler en lang †jernlysestage med mange piber; på altret.[23] Nyere, syvarmet *lysestage.*

Fig. 11. Indre, set mod øst. NE fot. 1980. - *Interior, looking east.*

†*Messehagler*. 1862[8] var den nyanskaffede hagel af rødt bomuldsfløjl med guldkors; de følgende hagler[9] havde samme farve og dekoration.[8]

Alterskranke, o. 1888, med nyromanske småsøjler af træ; blågrønmalet; dens form buet foran altret, lige ved siderne, antagelig som i 1862.[8]

Døbefont (fig. 16), romansk, af grovkornet, rødlig granit, 77,5 cm i tvm. Den store kumme har en konturhugget udsmykning, der er en grov efterligning af de klassiske løvefontes »Galtentype«;[24] fire løver går i hælene på hinanden, hver med et stort, 5,5 cm fremspringende mandshoved, en face, lige afskåret over panden og således uden hår. Halerne går mellem benene og op over ryggen og breder sig ud til hver side i et stort akantusblad. Foden består af en kvadratisk plint hvorover hulstav mellem rundstave; hjørneknopper med ribber. 1862[8] opstillet i korets nordvesthjørne, nu i skibets nordøstre.

Dåbsfad (fig. 14), 1600'rnes første halvdel, nederlandsk arbejde,[25] af messing, drevet og punslet; 57 cm i tvm. På den let hvælvede bund er fremstillet et sjældnere forekommende, bibelsk motiv: spejderne Josua og Kaleb med vindrueklasen.[26] De er omgivet af spiralformet grenværk med småfrugter, et bladmotiv kombineret med enkelte store blomster, der også danner baggrund for randens jagtscene,[27] enhjørning og hjorte forfulgt af hunde. Fadet tidligst omtalt i regnskaberne 1829.[28]

Dåbskande, 1949, af messing, leveret af »Erstad, Aarhus«; anbragt på messingplade fæstnet på skibets østvæg.

Prædikestol (jfr. fig. 11), 1639, stærkt omdannet ved restaureringen 1890. Stolen, som sog-

nepræsten 1639 ifølge kirkebogen[4] måtte forpligte sig til at give kirken, fremtræder nu i en meget enkel skikkelse, men har formodentlig været prydet med forskellige ornamenter, fjernet ved nævnte restaurering. Oprindelige og af eg er de fire glatte, rektangulære fyldinger i frise, storfelt og postament ligesom rammeværket, der er vinkelbøjet på hjørnerne. Også den ottekantede bærestolpe er antagelig oprindelig. Ændringerne stammer rimeligvis fra 1890, da bygningsinspektør Walther godkendte arkitekt Frimodt Clausens forslag til »ordning af prædikestolen«.[9] En staffering fra nævnte år: egetræsådring med guld på listerne, lå, ifølge restaureringsundersøgelser ved Kr. Due 1920, over en maling med grå og hvide farver, der kunne stamme fra en istandsættelse o. 1807 (jfr. tårn, loft). Af den oprindelige staffering sporedes i frise- og postamentfelter samt i andet storfelt fra opgangen indskrifter med latinske bogstaver (dvs. versaler) i guld, hvorimod der ikke fandtes gamle farver på lister og rammeværk.

Indskriften, der er afskrevet i kirkebogen o. 1680,[4] lød: »Mandato Clariss. et Excellentiss. D. Doctoris Fabricii, Potentiss. Christiani 4. Dan. et Norv. Regis Medici Experientissimi et Ecclesie Elsted etc. Præsidis et Dni. dignissimi, Suggestum hoc exstrui fecit D. Erasmus Sever. Reutherus Pastor loci et Præpositus in Øster-Lisbierg herrit. 1639«. (Ved et påbud fra den berømte og udmærkede hr. doctor Fabricius, den mægtige Christian IV, Danmarks og Norges konges livlæge og forstander og meget værdige herre for Elsted kirke, lod hr. Rasmus Sørensen Rytter, sognepræst og provst i Øster Lisbjerg herred denne prædikestol udføre. 1639).

Den omtalte livlæge, der af kongen bl.a. aflønnedes[29] med patronatsretten til Elsted kirke (jfr. historik), var som følge heraf berettiget til fra sognepræsten at modtage en afgift på 8 rdl. årligt. Ved modtagelsen af patronatsretten 1638 efter forgængerens død[30] »gav han hr. Rasmus Sørensen Rytter fri, at han ikke længere skulle give forskrevne afgift, såfremt han ville forære en prædikestol i kirken. Og lod så hr. Rasmus[31] bekoste den prædikestol, som nu findes i Elsted kirke ..«.

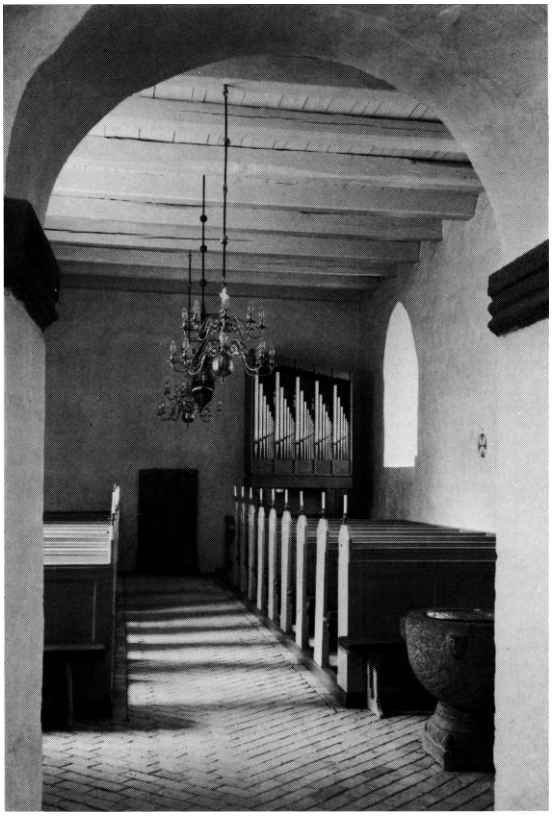

Fig. 12. Indre, set mod vest. NE fot. 1980. - *Interior, looking west.*

1942 opsattes nyt opgangspanel, og stolen maledes i grå og blå farver. En nymaling omfatter rødbrunt i fyldingerne, gråblåt på rammeværket og gyldne lister.

Stoleværk, 1890, efter tegning af arkitekt Frimodt Clausen,[8] glatte gavle med roset i cirkulært felt under tresidet afsluttet topstykke; farver som prædikestolens. Det forrige †*stolesæt,* vel fra 1700'rne, bestod 1862[8] af 30 »lukkede« stole (dvs. med døre) med rygstød samt panel ved væggene. Ifølge V. Th. Walther var gavlene af en »raa og smagløs Form«, glathøvlede brædder afsluttet af palmet;[32] dørene havde enkle fyldinger, en lav over en højere, rektangulær. †*Præste-* og †*degnestol* havde 1862 plads i koret.[8] 1881 foresloges degnestolen fjernet og øverste mandfolkestol indrettet til degnen,[9] hvilket formentlig udførtes senest 1890.

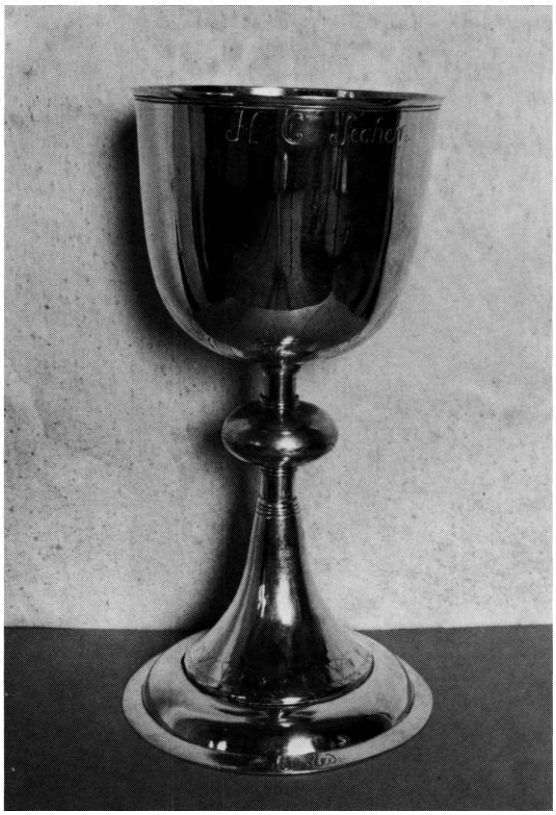

Fig. 13. Alterkalk udført o. 1810 af Fr. J. Creutzberg, Århus (s. 1743). VM fot. 1966. - *Chalice, executed c. 1810 by Fr. J. Creutzberg, Århus.*

Fig. 14. Dåbsfad, nederlandsk arbejde fra 1600'rnes 1. halvdel (s. 1744). HJ fot. 1966. - *Baptismal basin of brass. Netherlands work from 1600-50.*

†*Kirkekiste.* O. 1680[4] opregnes blandt inventariet en stor, gammel, beslagen egekiste med lås for, hvori man opbevarede kirkens sølvtøj, messehagel og messeskjorte fra 1670.

Vægskab (fig. 15), 1500'rne, antagelig beregnet til opbevaring af kirkens hellige kar; indrettet i korets nordvæg, i det tilmurede, romanske vindue. Skabets profilerede rammeværk har i de lodrette rammestykker smalfelter smykket med udhulede cirkelskiver. Den glatte låge består af to brædder sammenholdt af gotisk fligede, delvis fornyede gangjern; midtpå en firbladsroset med øsken til håndgrebet. Oprindeligt låseblik med spydagtige blomster omkring nøglehullet. Inden for lågen er fæstnet et jerngitter bestående af diagonalt krydsende, flade jernbånd med nitter i krydsene; enkelt låseblik af gotisk form. Skabets indvendige sider består blot af rå egebrædder. Skabet hvidmalet, jernene mørkebrune.

Kirkebøsse, 1946,[8] af messing; på vestligste stolestade i nord.

†*Pulpitur* i vest, »med brudte hjørner«, hvortil adgangen var gennem tårnet ad en trappe; omtalt 1862[8] og antagelig fjernet 1890.

Orgel, bygget 1968 af I. Starup & Søn, København. Fire stemmer, ét manual og anhangspedal. Facade tegnet af Aksel Skov og Aage Kristensen. I skibets nordvesthjørne. †*Harmonium* fra H. P. Kofoed, Randers.

To *salmenummertavler,* moderne. En tavle, o. 1875,[9] af type som den i Ølsted (s. 1732), men med snostave på siderne, findes nu på loftet.

To nyere *lysekroner,* i renæssanceform, er ophængt i skibet. En moderne lampet på korets sydvæg.

Kirkeskib, nyere, tremastet handelsskib med mandsbuste som gallionsfigur. Over agterpartiets kahytsvinduer er skåret en baldakin med kvaster, der på selve agterspejlet afsluttes af krone; herunder et sejlskib over en krans. Sortmalet med hvid midtlinie og brun køl. Ophængt i skibet.

Klokke, 1759, omstøbt af Michael Carl Troschell, København, af †klokke nr. 3; 71 cm i tvm. Om halsen en palmetbort på hver side af

indskriften, med versaler: »Soli deo gloria. me fecit Michael Carl Troschel haf: anno 1759« (Gud alene æren. M. C. T. gjorde mig i København 1759). Tilsvarende enkel bort under profillinier forneden på slagkanten.

†*Klokker.* 1) 1528 måtte kirken afgive en klokke »med al jernfang« (tilbehør) på 1 skippund og 4 lispund.[33] 2) 1591, vejede 22 lispund og 7 pund. 26. maj 1679 blev den revnede klokke nedtaget fra tårnet og omstøbt, jfr. ndf. 3) 1679, omstøbt af Rudolf Melchior, Ålborg,[34] af †klokke nr. 2 og ophængt 13. august samme år. Ifølge kirkebogen[4] bar den en latinsk indskrift: »Providente Iehova Sumptus impendente Ecclesia Elsted, procurante Pastore loci Dn. Petro Zacharia Ministrantibus Templi tutoribus Petro Thomæo et Jacobo Francisci denuo fusum est hoc æramentum befidis(!) lateribus antea hiulcum Anno 1679 Arhusii Rudolpho Melchiore«. (Ved Herrens forsyn, på kirken Elsteds bekostning, under omsorg af sognepræst hr. Peter Zachariasen, kirkeværgerne Peter Thomsen og Jakob Fransen, er dette kobberkar (malmklokke) pâny støbt, efter at den tidligere var revnet i siden,[35] i året 1679 i Århus af Rudolf Melchior). Klokken revnede, da der ringedes ved dronning Louises død 1751 og blev herefter sendt til omstøbning i København, men var til kirkesynets utilfredshed endnu ikke omstøbt 1755.[36]

GRAVMINDER

Gravsten. 1) (Fig. 17), o. 1625. Figursten over ukendt ægtepar. Lysgrå kalksten, 160x96 cm, øvre venstre hjørne afbrudt og udfyldt med cement. Over det nedslidte skriftfelt, med reliefversaler, ses et ægtepar i halvfigur. Ægtemanden med kort hår og fuldskæg har pibekrave, hustruen konehue og rund, midtdelt krave. Bueslagets midtkonsol prydes af englehoved hvorover indhugget jesumonogram; i den bevarede svikkel trefliget blad. Mellem buerne to indridsede kartoucheskjolde, hans nedslidt, hendes med jesumonogram under versaler, hvoraf »d« (for ... datter). Trambuleret bag-

Fig. 15. Vægskab fra 1500'rne, i korets nordvæg (s. 1746), HJ fot. 1966. - *Wall cabinet for liturgical vessels, 16th cent.*

Fig. 16. Romansk døbefont (s. 1744). VM fot. 1966. - *Romanesque baptismal font.*

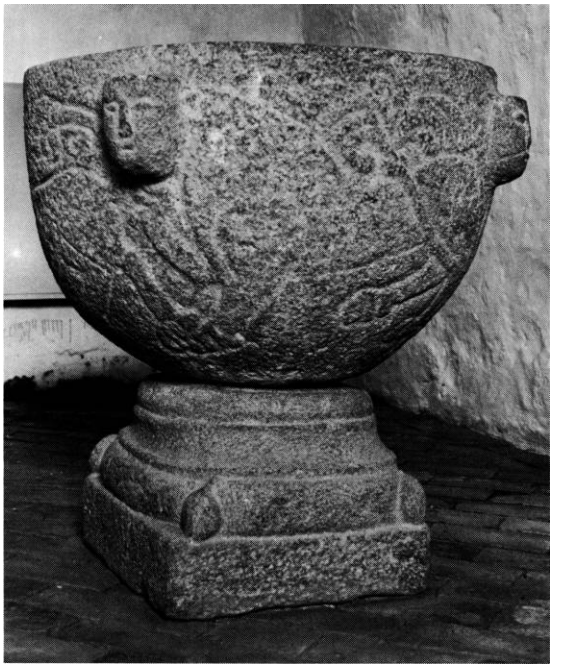

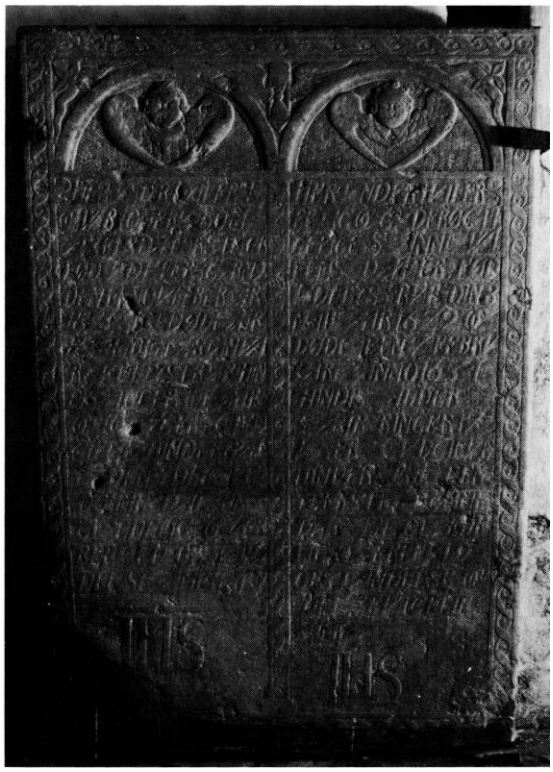

grundsbehugning. Indtil o. 1890 i skibets midtgang,[13] derefter anbragt op ad skibets vestvæg.

2) (Fig. 18), o. 1634. Jomfru Boel Axelsdaater Strick, *14. nov. 1633 i Tersgarnd,[37] †28.jan. 1634 i Lystrvp, »hindis alder it aar oc 10 vger«, og pige Anne Wilems daater, *8. maj 1629, †7. febr. 1634, »hindis alder 5 aar ringer 12 vger«. Lysgrå, trapezformet kalksten, 123x90-79 cm, med affasede kanter, den nedre, delvis afslåede udbedret med cement. Indskrift med reliefversaler i to spalter adskilt og omgivet af slyngbånd. Foroven to englehoveder på trambuleret baggrund, under bueslag støttet af lille volut; i midtsviklen et vinget timeglas, i hjørnesviklerne blomsterbånd. Det nedre, højre hjørne smykkes af blomsterroset. Nederst i hvert skriftfelt et stort jesumonogram. Lå 1888 i skibets midtgang, hvorfra den flyttedes fa år senere og anbragtes op ad våbenhusets østvæg.[13]

3) (Fig. 19), 1630-40. Figursten over tre ukendte personer. Lysgrå kalksten, 101x112 cm, brudstykke, den nedre halvdel med indskriften afhugget; svarende til og formodentlig fra samme værksted som en sten i Tilst (s. 1586, nr. 3). Under det tredelte bueslag, støttet af englehovedkonsoller, står en kvinde mellem to mænd, sandsynligvis hendes ægtemænd, alle i halvfigur; hun er iført mønstret vest med snipper. De to ens fremstillede ægtemænd har kort hår og fuldskæg. I bueslagets svikler vinget timeglas. Indtil o. 1890 i skibets midtgang,[13] derefter placeret op ad våbenhusets sydvæg øst for døren.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. Topografisk samling: Elsted kirke. - *LA Vib. Præstearkiv:* Fortegnelse over præsterne i Skjødstrup og fra 1605 i Elsted (C 343a. 19). - *Ved embedet:* Synsprotokol 1862ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650-51.

NM 2. afd.: Håndskrift: F.Uldall: Om de danske Landsbykirker, I, 1867, s. 116. - Indberetninger ved Kristian Due 1920 (prædikestol), Harald Borre 1942 (kalkmalerier), Kjeld de Fine Licht 1966 (bygning), Hugo Johannsen 1966 (kalkmalerier), Vibeke Mi-

Fig. 17-18. Gravsten. Fig. 17. Nr. 1, o. 1625, over ukendt ægtepar (s. 1747). VM fot. 1966.- *Tombstone no.l, c. 1625 for unknown couple.* Fig. 18. Gravsten nr. 2, over jomfru Boel Axelsdatter Strick og pigen Anne Wilemsdatter, begge døde 1634 (s. 1748). HJ fot. 1966.- *Tombstone for two girls, 1634.*

Fig. 19. Øvre del af gravsten nr. 3, 1630-40, over tre ukendte personer (s. 1748). VM fot. 1966. - *Section of tombstone no. 3, 1630-40, for three unknown persons.*

chelsen 1966 (inventar og gravminder), Olaf Hellvik 1972 (kalkmalerier). - Fyldige udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM 2. afd. - Bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier og inventar ved Vibeke Michelsen, gravminder ved Anette Kruse, orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1981.

Notebøger. NM 2. afd.: F.Uldall II, 1867, s. 56-57 (bygning).

Litteratur: MeddÅSt. 1972, s. 36.

[1] RA. Registratur 7.3. Topografisk samling. Pergamenter 15. aug. 1537; DaKancReg. 5. sept. 1537.
[2] Århus Domkapitels Jordebøger I, 90 og 186, II, 96. Om kirkernes forvaltningshistorie i almindelighed jfr. s. 1366f.
[3] Lister over vikariets indehavere i jordebøgerne, jfr. note 2.
[4] LA Vib. Skødstrup-Elsted kirkebog 1620-1801 (C 343A.10). Sognepræsten ydede 1620-36 årligt 8 rdl. afkaldet til patronen.
[5] Jfr. KancBrevb. 17. april 1638; under Simon Paulli hørte kapellanen ved domkirken, Johan Hansen Lønborg, rgsk., sml. note 4.
[6] Kronens Skøder II, 627.
[7] LA Vib. Hasle m. fl. hrdr.s skøde- og panteprotokol, B 58-SP3, fol. 283.
[8] Synsprotokol 1862ff.
[9] LA Vib. Sabro, V. Lisbjerg og Framlev provsti. Synsprotokol for kirker 1845-1921 (C 30.5-10).
[10] MeddÅSt. 1972, s. 36.
[11] Kor og skib måler i længden henholdsvis 678 og 1469 cm. 678:24 = 1469:52 = 28,25 cm. Jfr. også DK. Tisted, s. 1054.
[12] Sml. m.h.t. denne hovedbeklædning kalkmalet stifterbillede i Gørlev kirke (Holbæk amt) samt romanske gravsten i Ørsted og Nørager kirker og ved herregården Rosenholm (Randers amt).
[13] LA Vib. V. Lisbjerg og Framlev provsti. Kirker m.m. ca. 1847-1931 (C 30.63).
[14] LA Vib. Bygningsinspektoratet Århus. Forskellige kirker E-G, 1850-1905 (B 239.121).
[15] LA Vib. Århus amts nordre provsti. Synsprotokol 1813-44 (C 291.2).
[16] Skibets sydfacade var hvidtet før våbenhusets opførelse.
[17] Kragbåndene var overkalket 1867 (Uldall).
[18] Rudimentære blomster ved hvælvkrydset afdækkedes og opmaledes 1942, men genopmaledes ikke 1972 (jfr. fot. i NM2).
[19] Jfr. Trige s. 1715; figuren blev 1897 restaureret i Århus (note 8).
[20] Trap: Danmark, speciel Deel 1859, s. 601, jfr. 2. udg. 1879.
[21] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn 1830-35 (C3.1177).

[22] Mærket FC en variant af nr. 1396.
[23] Om gaver til altret i form af vokslys og deres antænding, se 1686ff. i kirkebogen (note 4).
[24] Mackeprang: Døbefonte s. 234ff.
[25] Jfr. Lyngby s. 1630.
[26] Motivet genfindes på fad i museet »Kulturen« i Lund, se årbogen Kulturen, 1957, s. 63 og fig. 7.
[27] Jfr. Skelby (DK Maribo s. 1365).
[28] LA Vib. Skødstrup 1822-30, 1833-58. Liber dat. (C 343 A-20).
[29] Ifølge en kommentar til forleningsbrevet af 17. april 1638 (jfr. note 5) lå der til det prælatur, hvormed den kgl. livlæge var forlenet, to kirker; den anden var Vejlby kirke, hvis prædikestol ligeledes er fra 1639 (jfr. s. 1477ff.).
[30] Jfr. note 4. Sognepræsten havde ifølge kirkebogen udredt denne afgift i 16 år til livlægen M.J.Riber (jfr. Århus domkirke s. 785).
[31] Sognepræsten bekostede tillige fa år efter to epitafier opsat over sin familie og sig selv i hovedkirken Skødstrup.
[32] Skitse af V. Th. Walther ved udtalelse 1888 (jfr. note 13).
[33] RA. Rgsk. ældre end 1660. 1528-29. Fortegn, over indkrævede klokker. 108 A, nr. 21.

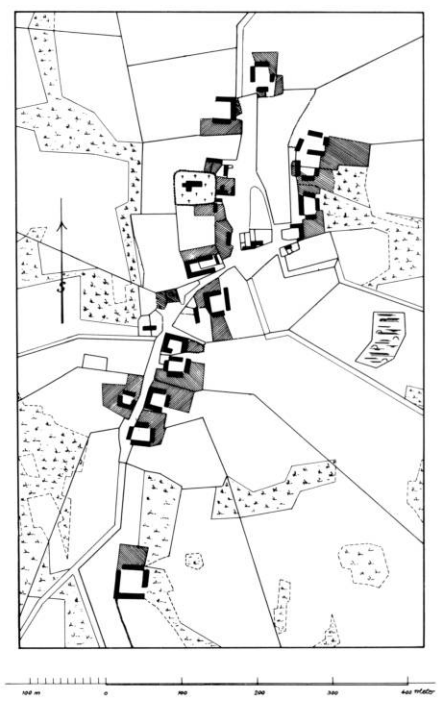

Fig.20. Landsbyplan 1:10000, målt 1811. - *Map of the village 1811.*

[34] Jfr. †klokker nr. 5 og 6, støbt af samme klokkestøber 1675, i Århus domkirke (s. 630f.).
[35] »befidis«, fejl for »bifidis«.
[36] LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-02 (C 3.1166-67).
[37] Antagelig Terpgård i Lisbjerg sogn (V. Lisbjerg hrd.), der 1626 beboedes af afdødes far, kaptajn Axel Strick.

SUMMARY

Elsted church, north of Århus, was probably built between 1150 and 1200. The walls are of split fieldstones with ashlar at the corners. The plan of the church is determined by the chancel, the walls of which form a square (cf. fig. 4). The unit of measurement used must be a short (Jutland) foot of 28.25 cm. A Romanesque decorated ashlar in the south doorway of the nave portrays in low relief a man and woman in an embrace. In the Late Middle Ages a cross-vault was included in the chancel and a porch was erected at the south door. The slim tower, originally built as a so-called »stilted tower« with an open arcade on the west side, probably dates from the 16th century.

The church has retained remains of mural paintings. On the eastern wall of the nave can be seen a fragment of the Coronation of Mary dating from the 13th century and in the vaulting of the chancel a rib-decoration from the end of the 15th century. This is of a type normal for the district.

The modest furniture of the church is characterised by a restoration 1888-90: Neo-Gothic altar furniture, including a plaster copy of Thorvaldsen's Christ, new pews and a drastic alteration of the pulpit. In 1639 the cost of this latter was borne by the parish priest as the commutation of dues to the patron of the church. The granite font with lion figures is Romanesque; in the chancel a wall-cabinet for the liturgical vessels dates from the 16th century. The bell was cast in 1759 by M. C. Troschell, Copenhagen. - Two of the three tombstones from 1625-40 show townsmen in traditional apparel.